

Нина Златева*

ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

Изследвани са проблемите, възможностите и предизвикателствата пред Черноморския регион, свързани с тенденциите при привличането на ПЧИ. Подробният анализ на емпиричните данни за притока на ПЧИ оформя цялостна визия за инвестиционния климат в групата хетерогенни държави, за да бъдат открити най-съществените проблеми на региона. Основен акцент е поставен върху регионалната интеграция и влиянието ѝ върху привличането на инвестиции.¹

JEL: E22; F21; R58

Черноморският регион² е един от оспорваните региони, провокиращ много дебати. Засиленото внимание към него отразява динамичното му развитие, сложната му реалност, противоречивите външни интереси и отношенията на черноморските държави с останалата част от света. Стратегическата позиция, свързваща Севера с Юга и Изтока със Запада, петролът, природният газ, транспортните и търговските пътища са все важни аргументи, които оформят неговата значимост.

През последните двадесет години Черноморският регион претърпява дълбока трансформация, която е допълнително моделирана от тоталната промяна на глобалния икономически и политически пейзаж в резултат от сегашната световна и финансова криза. Този многоаспектен процес на промени трайно повлиява върху стабилността на региона и на свой ред оказва въздействие върху глобалната политика. Съвременната геополитическа архитектура в Черноморския регион се обуславя от усилващото се военно-политическо присъствие на НАТО и САЩ, както и от енергийната геополитика. Регионът приковава вниманието на западните петролни компании във връзка с перспективите за усвояване на богатите каспийски находища, както и с избора на маршрутите за транзит на петрол и природен газ. Стра-

* Докторант към катедра „Международна икономика и политика“ във ВСУ „Черноризец Храбър“, power4@gmail.com

¹ Nina Zlateva. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE BLACK SEA REGION. *Summary*: The author has studied the problems, opportunities and challenges regarding FDI attracting trends in the Black Sea Region. The detailed analysis of the incoming FDI creates the general view about the investment climate within the group of heterogeneous states, in order to outline the key problems in the region. The focus is on the regional integration and its impact on attracting investments.

² В този анализ са включени 8 страни от Черноморския регион – 6 от тях са крайбрежните България, Грузия, Румъния, Русия, Турция и Украйна, а останалите – Армения и Азербайджан, участват в изследването предвид сходни процеси и тесните им връзки с държавите, имащи излаз на Черно море.

тегическото му местоположение - между въглеводородните ресурси на Каспийския басейн и нуждаещата се от енергия Европа, поставя Черно море в уникална позиция. От една страна, възможността за трансфер на каспийския нефт и газ до европейските пазари поражда надежди за регионално икономическо развитие и просперитет. От друга страна, конкуренцията за контрол на тръбопроводи, морски пътища и транспортни маршрути, целяща да засили политическото и икономическото влияние не само в целия регион, но и в световен мащаб, повишава рисковете от конфронтация. Това дава достатъчно основание проблематиката на Черноморския регион да бъде разгледана в детайли и в частност да се обърне особено внимание на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) като катализатор на развитие и устойчив икономически растеж, както и на влиянието на регионалното сътрудничество за привличането на инвестиции.

Бързо променящата се глобална икономическа система и интернационализацията на пазарите налагат непрекъснато развитие на многостранно взаимодействие между държавите въз основа на принципите на регионално сътрудничество и равноправно партньорство. През последните години ставаме свидетели на задълбочаването и разширяването на европейската интеграция и разпространението на нови регионални споразумения за интеграция в целия свят. Въпреки че някои интеграционни споразумения са мотивирани от политически съображения, е ясно, че по принцип движещата сила е икономиката - страните участват в регионални споразумения, защото интеграцията обещава различни икономически ползи. В краткосрочен план се очаква това да стимулира междурегионалната търговия и инвестициите, а в дългосрочен – комбинацията на по-големи пазари, силна конкуренция, по-ефективно разпределение на ресурсите, както и различните положителни външни фактори да повишават темповете на растеж на участващите икономики.

Най-сериозното предизвикателство при проучване на връзката между регионалната интеграция и ПЧИ е многоаспектният характер на въпроса. Има основание да се смята, че последствията варират между различните споразумения за интеграция и между отделните страни и отрасли, които участват в конкретните споразумения (вж. Blomstrom & Kokko, 1997). Важни за крайния изход са например степента на интеграция в самото начало, както и значението и естеството на промените, настъпили след сключване на споразуменията за интеграция. Моделите на търговията и инвестициите в самото начало определят степента и обхвата на промяната след споразумението. Страни, в които изходящите потоци са много големи първоначално, вероятно няма да бъдат засегнати по същия начин като тези, в които притокът на ПЧИ е доминиращ. Интеграцията между развитите държави се различава от тази между развиващите се, а ефектите от споразуменията между страни от различни нива на развитие варират в зависимост от това колко конкурентни и допълващи се са техните икономики.

Анализ на притока на ПЧИ в Черноморския регион

Сега, когато светът се бори с последиците от световната финансова и икономическа криза, процесите на икономическа интеграция, протичащи между черноморските страни, увеличават своето значение за държавите от региона. Търсенето на сигурност и стабилност са жизненоважни компоненти на икономиката и политиката в днешно време и това води до привличане и на международното внимание към Черноморския регион. Подобен интерес обединява много възможности, които тепърва трябва да бъдат обмислени внимателно. Разнообразието и изключителността в региона могат да се управляват така, че да се осигури установяването на разумен микс от влияние на пазарни сили, политическа намеса и международно сътрудничество, съобразен с местните нужди и предпочитания. Тъй като пазарите и компаниите оперират в световен мащаб, е необходимо да се спазват глобални правила и разпоредби.

Всички държави в Черноморския регион имат специфично законодателство, свързано с ПЧИ, а освен това и различна ефективност на прилагане на законите. Инвестиционната законова рамка е насочена към осигуряване на благоприятна среда за чуждестранния бизнес. Всички държави в региона предлагат не само национални регулации, но и принципа на най-облагодетелствана нация. Все пак съществуват известни рестрикции в националните режими на изследваните страни. Те се различават значително по отношение на наличието на правна рамка за бизнес-делките и прилагането на законите. Според Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) качеството на законите за обявяване в несъстоятелност е много ниско в Азербайджан, Грузия и Украйна, но високо (равностойно на стандартите на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие - ОИСР) в България и Румъния (EBRD. Country Law Assessments..., 2013). В Украйна законите са функциониращи, но не се покрива целият спектър от области, за да бъдат изцяло съвместими с тези в държавите от ОИСР. В същото време Армения, Азербайджан, Грузия и Русия имат нефункциониращи закони. Качеството на законите, засягащи корпоративното управление, се смята за високо само в Армения и Русия, а в Азербайджан, Грузия, Румъния и Украйна то е ниско.

Не липсват на законови рамки обаче възпрепятства ПЧИ, а тяхното неправилно изпълнение и заобикаляне. Трудностите в Черноморския регион по отношение на привличането на ПЧИ са изцяло практически и са свързани с многобройни други фактори, които са функция на инвестиционния климат. Динамично и противоречиво е въздействието на икономически, технологични, социални, културни, политически и конкурентни фактори, които оформят облика на бизнес-средата в региона.

Измерването на нивата на ПЧИ е полезен начин за оценка на еволюцията в бизнес-средата в група държави, тъй като представя лесно съиз-

мерим индикатор за атрактивността на дадена държава или регион за чуждестранни фирми и доколко добре се приема инвестиционната среда там. Съществува ясна връзка между улесненията за правене на бизнес, от една страна, и атрактивността за външните инвеститори, от друга. Според класацията на Блумберг „Best Countries for Business“ от 2012 г. три черноморски страни са сред първите 50 държави: Турция – 38 място, България – 43 и Румъния, която обаче за една година слиза надолу в класацията от 32 на 47 място (Bloomberg Rankings..., 2012). По-важното е, че през годините наблюдаваме постепенно подобряване на качеството на бизнес-средата в Черноморския регион (колективно и индивидуално), дори прогресът от година на година понякога да е неравномерен, тъй като държавите, предприемащи интензивни реформи, постигат успехи по-бързо в сравнение с останалите. Друг високо систематизиран анализ на еволюцията на бизнес-средата е ежегодният доклад на Световната банка „Правене на бизнес“ (табл. 1).

Таблица 1

Класация на Световната банка „Правене на бизнес“, 2013 г.

	Грузия	Армения	България	Азербайджан	Турция	Румъния	Русия	Украйна
Свобода за правене на бизнес*	9	32	66	67	71	72	112	137
Стартиране на бизнес	7	11	57	18	72	68	101	50
Получаване на разрешение за строителство	3	46	123	177	142	129	178	183
Достъп до електричество	50	101	128	175	68	168	184	166
Регистриране на собственост	1	4	68	9	42	72	46	149
Достъп до кредити	4	40	40	53	83	12	104	23
Защита за инвеститори	19	25	49	25	70	49	117	117
Плащане на данъци	33	108	91	76	80	136	64	165
Международна търговия	38	107	93	169	78	72	162	145
Изпълнение на договори	30	91	86	25	40	62	11	42
Обявяване в несъстоятелност	81	63	93	95	124	102	53	157

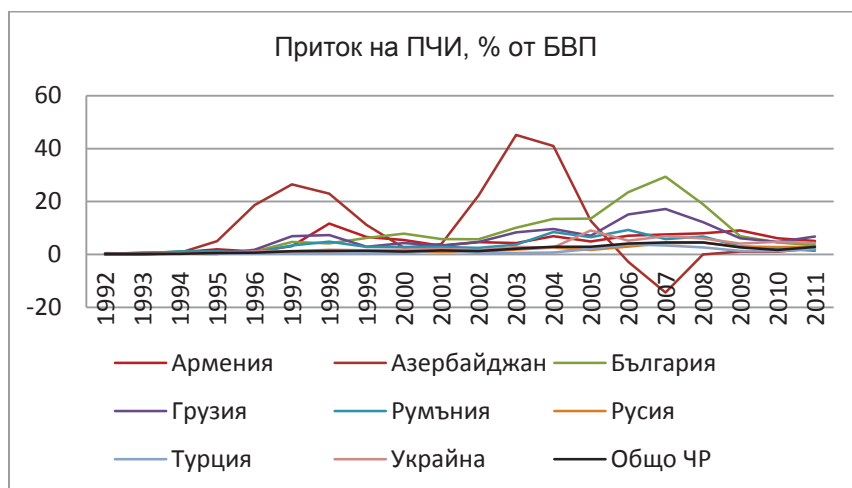
* „Свобода за правене на бизнес“ обобщава останалите десет показателя.

Източник. WBG. Ranking of Economies, Doing Business..., 2013.

Изданието за 2013 г. показва значителни подобрения и позитивен тренд сред страните от Черноморския регион (WBG. Ranking of Economies, Doing

Business..., 2013). В тази класация две регионални икономики попадат сред 50-те, които са постигнали най-големи подобрения, свързани с улесненията за правене на бизнес. Това са Грузия, чийто цялостен резултат показва най-големи подобрения и тя се нарежда на девето място в света, както и Армения, която заема 32 място. През периода 2005-2011 г. всички черноморски икономики предприемат мерки и реформи, които водят до подобрения в техния цялостен резултат по отношение на качеството на бизнес-средата. България, Азербайджан, Турция и Румъния заемат близки места в средата на класирането. Що се отнася до количеството привлечени ПЧИ в абсолютно изражение, но най-вече като % от БВП, през миналия век Черноморският регион отстъпва от другите икономики в преход и развиващи се икономики като тези от Централна и Източна Европа и Прибалтика. След поддържането на нива от около 1.0% от БВП през 90-те години икономиките на черноморските държави започват да привличат все повече ПЧИ почти до края на 2008 г. (фиг. 1).

Фигура 1

Източник. UNCTADStat, Inward Investment, Percentage of gross domestic product.

През 2000-2008 г. ПЧИ в черноморските държави се увеличават като дял от БВП от 1.0 до 4.5%, или от 7 млрд. USD на 132 млрд. (вж. табл. 2). Тази тенденция е резултат от по-стабилното икономическо развитие, близостта до богатите пазари в Западна Европа, по-добрия бизнес-климат, високата възприемчивост към чуждестранни инвестиции и все по-евтиното финансиране. През последното тримесечие на 2008 г. началото на световната финансова криза и последвалата я регионална икономическа криза забавя положителната тенденция.

Таблица 2

Входящи потоци ПЧИ, млн. USD, текущи цени, 1992-2011 г.

Година	Армения	Азербайджан	България	Грузия	Румъния	Русия	Турция	Украйна	Общо
1992	2	0	42	0	77	1161	844	200	2326
1993	1	0	40	0	94	1211	636	200	2182
1994	9	22	105	8	341	690	608	159	1942
1995	25	155	90	6	419	2066	885	267	3913
1996	18	591	109	54	263	2579	722	521	4857
1997	52	1051	490	243	1 215	4865	805	623	9344
1998	221	1023	535	265	2 031	2761	940	743	8519
1999	122	510	825	82	1 027	3309	783	496	7154
2000	104	130	1016	131	1 057	2714	982	595	6729
2001	70	227	809	110	1 158	2748	3352	792	9266
2002	111	1392	923	160	1 141	3461	1082	693	8963
2003	121	3285	2089	335	2 196	7958	1702	1424	19 110
2004	248	3556	3397	492	6 436	15 444	2785	1715	34 073
2005	239	1680	3920	453	6 483	12 886	10 031	7808	43 500
2006	453	-584	7805	1170	11 367	29 701	20 185	5604	75 101
2007	699	-4 749	12 389	1750	9921	55 073	22 047	9891	107 021
2008	935	14	9855	1564	13 910	75 002	19 504	10 913	131 967
2009	778	473	3385	658	4847	36 500	8411	4816	59 868
2010	570	563	1601	814	2940	43 194	9071	6495	65 185
2011	525	1465	1864	975	2670	52 878	15 876	7207	83 460

Източник. UNCTADStat, Inward Investment, 1992-2011.

Нивата на рекордно привлечените ПЧИ със сигурност биха били още по-високи, ако не беше кризата, тъй като има сериозни доказателства, че инвестиционните планове са забавени и дори преустановени при влошаването на финансовите условия. През 2009 г. нивата на ПЧИ като дял от БВП достигат до 2.7%. Макар и все още стабилен, този резултат представлява спад в сравнение с 2006 и 2007 г., когато тези инвестиции като дял от регионалната икономика надхвърлят 4%. През 2009 г. инвеститорите се отдръпват и ПЧИ намаляват с 50% в абсолютно изражение, достигайки приблизително 60 млрд. USD. Въпреки значителния отлив опитът от последните години показва, че устойчивото доверие на инвеститорите може да бъде важен фактор и с оглед на стабилната регионална бизнес-среда са налице основания за предпазлив оптимизъм, че инвестициите ще се възстановят през следващите години и ще се поддържа дългосрочна положителна тенденция.

През 2009 г. ПЧИ в развиващите се пазари намаляват с 36.7% спрямо 2008 г., преди да се възстановят до известна степен и да нараснат с 8.7% през 2013 г. В региона на Черно море те се движат по подобен начин, макар и с по-изразен спад през 2009 г. Този модел е сходен и с модела, наблюдаван в ЦИЕ и балтийските страни, които се присъединяват към ЕС през 2004 г. Тези държави често са сравнявани с Черноморския регион, тъй като са по-напреднали икономически и се смята, че са преминали прехода по-бързо. В ЦИЕ и Прибалтика също се забелязва спад в ПЧИ от над 50% през 2009 спрямо 2008 г., последван от малко по-голямо възстановяване през 2010 г. от около 22%, но все още доста

под нивото отпреди кризата. Като дял от БВП ПЧИ там достигат 2.3%, което отстъпва на резултата, отбелязан в Черноморския регион – 2.68%. След резкия спад през 2009 г. нивата на ПЧИ се стабилизират. Продължителното избягване на риска в глобалните кредитни пазари, дълговата криза в Еврозоната и бавното възстановяване на ЕС от кризата през 2008 г. се отразяват негативно на размера на ПЧИ в региона, тъй като ЕС остава най-големият търговски партньор и източник на финансиране и инвестиции за страните от него.

През 2011 г. ПЧИ в Черноморския регион се увеличават в сравнение с 2010 г. (65 185 млн. USD) с 23%, като достигат 83 460 млн. USD. Поради цялостния позитивен икономически растеж повишаването на относителния им дял в БВП е по-скромно – съответно 2.83% от БВП през 2011 г. и 1.76% през 2010 г. Това доближава нивата на регионалните ПЧИ до тези на привлечените инвестиции в началото на предишното десетилетие, когато икономическият бум е в своя начален етап, но все още са по-ниски от постигнатите през 2006-2008 г. В сравнение с 2008 г., когато регионалните ПЧИ са 131 976 млн. USD, през 2011 г. те намаляват с 37% и достигат 83 460 млн. USD.

Черноморският регион е повлиян негативно и от факта, че повечето ПЧИ идват от страни в Еврозоната. Тези държави са фокусирани предимно върху продължаващата през 2010 и 2011 г. криза в Европа и като последица от несигурността, която техните банки и фирми изпитват, е разбираемо сравнителното им нежелание да предприемат нови инвестиции. Независимо от това се наблюдава позитивно развитие и тенденция, при която след няколко слаби години инвеститорският интерес се завръща в Черноморския регион. Увеличението от 23% за 2011 г. в региона е по-голямо, отколкото при нововъзникващите пазари - 17% (International Institute of Finance..., 2012). Това не е изненадващо, тъй като за разлика от други задгранични форми на финансиране като международно кредитиране и портфейлни инвестиции ПЧИ се реализират доста по-бавно - изисква се дълго време, за да бъдат планирани и изпълнени. Поради тази причина, ако новите инвестиционни планове са спрени или отложени в пика на кризата, се получава времеви лаг, преди инвестиционните нива да се възстановят. В същото време по-добрите икономически перспективи за растеж в региона на Черно море и очакването за по-висока доходност, съчетани с ниски световни лихвени проценти и достатъчна ликвидност в световен мащаб, подобряват привлекателността на региона за външни инвеститори.

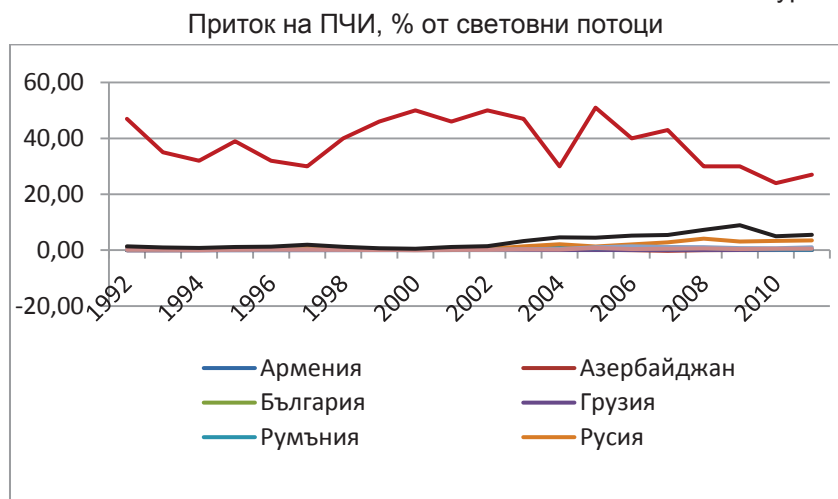
Последвалото възстановяване отразява ускоряването на растежа на глобалната търговия и на външното търсене, а също и постепенното засилване на вътрешното търсене. Възстановяването на последното е подпомогнато от много ниското равнище на краткосрочните лихвени проценти, както и от благоприятното влияние на намаляването на инфлацията, на цените на енергоносителите и храните върху реалния разполагаем доход на домакинствата. Освен това вътрешното търсене е подкрепено от мерките за възстановяване функционирането на финансовата система. Макар че при ПЧИ се наблюдава възстановяване, е възможно да настъпят събития, които биха могли да

застрашат нормалното функциониране на компаниите поради промени в стойността на активите, рентабилността на кредитите и инвестициите. Намаляването на риска е пряко свързано с бъдещото подобряване на бизнес-средата.

Както и при останалите икономически индикатори, общият среден регионален резултат показва значителни разлики между отделните държави. Обвързани с размера на икономиката, най-високите нива на привлечените в Черноморския регион ПЧИ за 2011 г. са в Грузия – 6.8.% и Армения – 5.6%. Въпреки че се отчита ръст на нетния приток на ПЧИ, постъпленията остават малки, а понякога дори незначителни в сравнение с размера на икономиката. Такъв е случаят например на голяма икономика като Русия, за която ПЧИ съответстват само на 2% от БВП. Ако бъдат сравнявани по международните стандарти, чуждестранните инвестиции в Черноморския регион се характеризира с ниски нива във всички сектори в икономиката въпреки факта, че конкурентните му предимства би трябвало да го превърнат в първостепенна цел за ПЧИ.

Като процент от общия световен приток притокът на ПЧИ в Черноморския регион от 1992 до 2002 г. е незначителен и се колебае в границите от 0.5-1.5% (фиг. 2). За сравнение в ЕС този дял нараства с около 15% средно от 1998 г. до началото на кризата, като най-висок резултат е постигнат през 2005 г., когато инвестициите са 51% от световните потоци. След това ПЧИ постепенно намаляват до 24% през 2010 г. и 27% през 2011 г. За разлика от ЕС в Черноморския регион се наблюдава последователно увеличение на процентния дял. Пикът е достигнат през 2009 г. (8.09%), следва понижение на 5% през 2010 г. и леко повишение на 5.5% през 2011 г. Разликата между дела на ЕС и Черноморския регион в началото и в края на разглеждания период е значителна, което говори за повишаващия се световен интерес към региона.

Фигура 2

Източник: UNCTADStat, FDI Inflows, Percentage of total world

Таблица 3

Главни източници на ПЧИ в Черноморски регион за 2011 г.

	Входящи ПЧИ от:	Инвестиции, млн. USD	Дял от общите вход. ПЧИ, %	Изходящи ПЧИ към:	Инвестиции, млн. USD	Дял от общите изход. ПЧИ, %
Армения	Русия	2598	50	Латвия	56	47
	Франция	530	10	България	36	30
	Кипър	271	5	Русия	6	5
	САЩ	231	4			
	Великобритания	179	3			
	Общо	5231	100	Общо	119	100
	Общо ЧР		50	Общо ЧР		35
Азербайджан	Турция	1710	19	Турция	2937	46
	Норвегия	1528	17	Грузия	2633	42
	Великобритания	1080	12	Швейцария	116	2
	Италия	506	6	ОАЕ	105	2
	Общо			Франция	104	2
	Общо ЧР	9113	100	Общо	6323	100
			19	Общо ЧР		88
България	Холандия	9345	21	0*		
	Австрия	6674	15			
	Гърция	3413	8			
	Кипър	2676	6			
	Великобритания	2655	6			
	Общо	43 784	100			
	Общо ЧР		0			
Грузия	САЩ	1162	12	0		
	Великобритания	1013	10			
	Турция	812	8			
	Холандия	808	8			
	ОАЕ	604	6			
	Общо	9651	100			
	Общо ЧР		8			
Румъния	Холандия	15 823	23	0		
	Австрия	11 445	16			
	Германия	8155	12			
	Франция	6270	9			
	Италия	4134	6			
	Общо	64 495	100			
	Общо ЧР		0			
Русия	Кипър	128 816	28	Кипър	121 596	34
	Холандия	59 745	13	Холандия	57 291	16
	Вирдж. о-ви	56 442	12	Вирдж. о-ви	46 137	13
	Бермуда	32 545	7	Швейцария	12 679	4
	Бахами	27 089	6	Люксембург	11 599	3
	Общо	455 904	100	Общо	361 738	100
	Общо ЧР		0	Общо ЧР		0
Турция	Холандия	25 207	22	Холандия	7849	30
	Германия	9444	8	Азербайджан	4762	18
	Великобритания	7732	7	Вирдж. о-ви	1510	6
	САЩ	7295	6	САЩ	1148	4
	ОАЕ	7200	6	Малта	1062	4
	Общо	113 542	100	Общо	26 398	100
	Общо ЧР		0	Общо ЧР		18
Украйна	Кипър	12 117	25	0		
	Германия	8178	17			
	Холандия	6283	13			
	Русия	3344	7			
	Австрия	2595	5			
	Общо	48 315	100			
	Общо ЧР		7			

*0 означава пренебрежимо ниски нива на инвестиции(+/-500 000 USD).

Източник. IMF. Coordinated Direct Investment Survey.

На табл. 3 могат да се проследят главните източници на ПЧИ в черноморските държави. Данните показват някои интересни черти на входящите и изходящите ПЧИ с важен подтекст за регионалната интеграция. Първо, входящите инвестиции в черноморските държави са относително диверсифицирани – петте топ-партньори осигуряват средно около 50% от тях. Доста по-висока е концентрацията на изходящите инвестиции – около 80%. Второ, инвестициите в границите на Черноморския регион са най-важни за Армения и Азербайджан и отчасти за Украйна и Грузия (на табл. 3 водещите инвестиционни партньори на всяка страна, които са също от Черноморския регион, са маркирани с по-тъмен шрифт). ЕС и отчасти Русия и Турция са главните източници на инвестиции в черноморските държави. Очаквано, тъй като България и Румъния са членки на ЕС, около 60-70% от входящите инвестиции в тях са от Съюза, който е водещ инвестиционен източник и за Русия. Въпреки липсата на обща граница с ЕС това важи в известна степен и за Армения, Азербайджан, Грузия и Украйна най-вече поради изявения спад на отношенията с Русия. Тяхното поведение отразява генералния тренд на икономическата преориентация на бившите съветски републики.

В общи линии географският модел на изследваните държави не създава впечатление за съществуването на Черноморския регион като самостоятелен инвестиционен блок. В случаите, в които има важни инвестиционни отношения – Русия, Украйна и Турция, е по-логично те да бъдат обяснени като породени от големината на тези държави, а не от факта, че са част от Черноморския регион. Извън региона важни партньори са Германия, Италия, Холандия и САЩ.

Таблица 4

Запас от вътрешнорегионални инвестиции в ЧР и
делът му от общия запас, 2011 г. (млн.USD)

Инв. от Инв. в	Армения	Азербайджан	България	Грузия	Румъния	Русия	Турция	Украйна	Общо от ЧР	Общо от свят
Армения	***	н.д.	0,005	0,030	н.д.	2 598		0,658	2599	5231
Азербайджан	н.д.	***	5	13	22	339	1 705	22	2106	9113
България	22	4	***	17	245	1775	323	30	2416	43 784
Гърция	-52	561	5	***	5	450	322	30	1321	9651
Румъния	н.д.	1	27	5	***	16	804	-1	852	69 495
Русия	264	384	155	5	10	***	810	263	1891	45 594
Турция	0	1150	2	12	8	2522	***	0	3694	113 542
Украйна	20	27	38	37	18	3344	128	***	3612	48 315

Източник. Изчислено по данни от IMF. Inward Direct Investment Positions by All Reporting Economies Cross-classified by counterpart economies as of end-2011.

В табл. 4 може да се проследи запасът от вътрешнорегионални инвестиции в Черноморския регион. Както и при данните за главните инвестиционни партньори на черноморските страни, и тук можем да изведем няколко основни тенденции. Най-голям е запасът от такива инвестиции в Украйна и Турция, като техният източник е най-вече Русия. В Армения, Азербайджан и България

вътрешнорегионалните инвестиции също са на високи нива в сравнение с другите страни от региона – отново основен източник за Армения и България е Русия. Най-ниски са нивата на тези ПЧИ в Румъния и Русия. Що се отнася до дела на запаса от вътрешнорегионални инвестиции от общия запас от входящи световни инвестиции на всяка черноморска държава, то той е най-голям за Армения (50%), Азербайджан (23%) и Грузия (13%). В останалите държави този дял е само около 5%. За сравнение запасът от вътрешнорегионални входящи инвестиции в ЕС през 2011 г. е 7 702 191 млн. USD, а общият запас от целия свят е 12 285 429 млн. USD, или 63%.

Оценка на инвестиционната среда в Черноморския регион

Въпреки многобройните проблеми положителните промени в региона през последните двадесет години са съществени. Това със сигурност е така не само от икономическа перспектива, но и от политическа и социална гледна точка (вж. *A report by the Commission of the Black Sea...*, p. 31-34). Първо, постигната е фундаментална промяна в икономическите структури, а именно търговска либерализация в големи мащаби. От една страна, протича разпродажбата на държавни активи и държавата се оттегля от много сектори на икономиката, а от друга, частният сектор се разраства бързо и запълва вакуума, създаден от съкращаването на публичния сектор. Частният сектор се развива в напълно нови области, особено в сферата на услугите. Икономическите институции са обновени, либерализирани са цени и валутни курсове, вследствие на което се достига до по-голяма свобода, но и до по-голяма несигурност. Макар че степента на участие на държавата варира, всички черноморски страни имат пазарноориентирани стопанства и съсредоточават своите усилия върху т.нар. второ поколение реформи, които целят запазване на устойчив икономически растеж (въпреки кризата) и заздравяване на държавните институции, свободния пазар и гражданското общество. Нараства просперитетът в целия регион. Облагите от този икономически растеж обаче не са равномерно разпределени, особено що се отнася до доходите. Увеличават се и географските различия. По този начин столиците и големите икономически центрове получават основния дял от печалбата за сметка на изолирани или селски райони. Все пак силният растеж резултира в намаляване равнището на бедност във всички страни от региона.

Някои ключови индикатори като здравеопазване и образование също отразяват положителните промени на подобрения жизнен стандарт. Всички държави в региона отчитат увеличение на средната заплата, особено след 1999 г. Друга област, в която настъпват значими промени, е свързана с регионалната икономическа интеграция. Вътрешнорегионалната динамика е значително подобрена благодарение на развитието на редица организации, имащи за цел насърчаване на сътрудничеството и икономическата интеграция, както и по-голямо сближаване с ЕС. Независимо от неблагоприятното въздействие на кризата сега Черноморският регион е много по-различен, отколкото през 1999 г. и още повече в сравнение с 1989 г. Преходът от държавно ръководена към пазарноориентирана икономическа система до голяма степен е завършен.

Страните от Черноморския регион притежават много общи елементи в своя инвестиционен климат. Въпреки че всяка от тях е в непрекъснат процес на развитие и има различен исторически и икономически фон, е полезно да се опитаме да видим приликите между тях. Както често се случва, международните инвеститори не могат да изберат една държава в региона като цел за инвестиции и да изключат влиянието на нейните съседи. Привлекателният инвестиционен климат в някои страни създава благоприятни условия за привличане на ПЧИ в целия регион. Многонационалните предприятия, които се занимават с тези дейности, възприемат регионален подход, особено в областта на развитието на инфраструктурата, телекомуникациите, транспорта и енергийните доставки.

Общият инвестиционен климат в страните от Черноморския регион се подобрява постепенно, като са предложени гаранции и са разработени специфични механизми, които да защитават и насърчават чуждестранните инвеститори. През последното десетилетие са въведени многостранни, регионални и двустранни инструменти, сключени са редица споразумения, във връзка с което всяка страна променя своето законодателство, за да привлича и защитава инвестициите. Ниските данъци в целия регион, ангажиментите, поети от държавите в рамките на СТО за либерализация на услугите, стабилната макроикономическа и предвидимата правна и институционална среда са ключови фактори за привличането на инвестиции. Предвидимостта на политиката на правителствата в паричната, фискалната и търговската сфера е основен фактор, влияещ върху решенията на инвеститорите. Страните от Черноморския регион предприемат сериозни пазарни и фискални реформи и работят за по-голямата прозрачност в своите държавни политики. Дълбочината на икономическите реформи е отразена най-добре от редица показатели като степента на приватизация и реструктуриране на предприятията, независимостта на паричната политика, премахването на фиксираните цени и либерализацията. Институционалната и правната рамка, уреждаща икономическата, търговската и политиката на конкуренция, е значително усъвършенствана и е създадена по-благоприятна среда за инвестиции.

Въпреки предприетите положителни мерки в Черноморския регион са налице общи за всички страни инвестиционните бариери независимо от различния характер на съществуващите там проблеми. Освен необходимостта от задължителни нормативни промени техните икономиките страдат и от структурни недостатъци, които подкопават инвеститорското доверие. Големите различия между промишлеността и услугите, както и в производствените сектори от гледна точка на техния растеж, моделите на търсене, експортната ориентация и технологичните промени са ключови фактори, влияещи върху интензивността на инвестициите. Моделите на търговията и секторната специализация в Черноморския регион генерират известна несигурност по отношение на устойчивостта на икономическото развитие. Индустиалните темпове на растеж повече или по-малко съответстват на тези на БВП (средно 20-30% от БВП). Селското стопанство се представя зле поради структурни

недостатъци и незначителна или никаква трансформация, особено що се отнася до правата на собственост, преразпределението на земята и финансирането. Ръстът на сектора е нисък, производителността не се подобрява, делът му в БВП намалява с близо 30%, достигайки до около 15%. Услугите нарастват с темп, надвишаващ темпа на растеж на БВП. Изнасят се главно трудоемки стоки с ниска добавена стойност и се използват слабоинтензивни технологии. Производствените структури в региона се специализират най-вече в нискотехнологични сектори, като се възползват от относително евтината работна сила.

Приватизацията, предприета в черноморските страни, предоставя значителни възможности за инвестиции и по-конкурентна среда за търговия. Независимо от това на Азербайджан, Русия и Украйна все още им предстои да извършат реформи в тази област. Преструктурирането на фирмите в повечето държави от региона остава доста слабо, особено в Азербайджан и Украйна. Предстои още много работа по отношение на подобряването и опростяването на правилата за стартиране на бизнес и обявяване в несъстоятелност, отстраняването на излишната бюрокрация, постигането на по-голяма прозрачност и последователност при приложението на правилата и разпоредбите. Много важни за осъществяването на т.нар реформи второ поколение в страните от региона са въпросите, свързани с конкурентоспособността и производителността. Тези реформи ще спомогнат за запазване на постигнатото до момента, за поддържане на растеж в дългосрочен план, както и за сближаване на доходите и стандарта на живот на населението с тези в развитите западни страни. Възможно решение е да се работи за ефективно прилагане на публично-частното партньорство - произтичащите от него конкретните действия могат да бъдат успешен инструмент за качествено развитие на иновациите, за осъществяване на трудните структурни реформи в ключови сектори като енергетика и селско стопанство, за инвестиции в поддържането и разширяването на инфраструктурата, чието текущо състояние е основен ограничител на растежа. Трябва да се има предвид обаче, че фискалният капацитет на черноморските държави е недостатъчен, за да отговори на тези дългосрочни цели.

Слабите инвестиционни резултати на Черноморския регион отразяват текущите възможности на инвестиционните политики, непоследователния и бавен преход, съществуващите политически и етнически конфликти, или обобщено, незадоволителното икономическо развитие. Продължителният период на ниски или дори отрицателни темпове на растеж, макроикономически дисбаланси, неадекватни и противоречиви политики за реформи забавят икономическото реструктуриране. Въпреки че се спазва основният ангажимент за поддържане на свободна пазарна икономика, остарялата административна и регулаторна система, липсата на ефективно прилагане на закони и подзаконни актове, широко разпространеното неспазване на процедурите, бюрокрацията, враждебното отношение на длъжностните лица, корупцията на всички нива на държавния механизъм често обезсилват местните предимства, които Черноморският регион

предлага като реципиент на чуждестранен капитал. Освен това регионът се характеризира с недоразвита банкова система, слаби комуникационни мрежи, тежка и често променяща се данъчна структура, голяма престъпност, ограничени и непрозрачни приватизационни схеми, почти пълна липса на изпълнителни механизми за защита на правата върху интелектуалната собственост, сложни процедури по сертифициране и неефективна правна система. Дори и в области, където няма сериозни политически пречки, съществуват институционални, бюрократични и структурни бариери, лимитиращи търговията, инвестициите и интеграцията. Като се комбинират, всички изброени недостатъци създават неприемлива и враждебна среда за ПЧИ. Въпреки това ситуацията би могла да бъде подобрена чрез правилни реформи и политическа воля за промяна.

Препоръки за трансформация на инвестиционната среда в Черноморския регион

Черноморският регион е стратегически за чуждестранните инвеститори, макар че привлича инвестиции предимно в енергийния сектор и в приватизацията на бивши държавни предприятия. Анализът на ПЧИ показва, че регионът предоставя големи възможности, които остават неизползвани най-вече заради административните бариери и липсата на правна сигурност за търговията и инвестициите. Основните активи в региона за привличане на чуждестранни инвестиции са богатството на природни ресурси, неговото ключово географско разположение и големият размер на пазара. За да се създаде привлекателна база за инвестиции обаче, тези характеристики трябва да бъдат допълнени от много други фактори. Възможностите за бизнес, отразени в размера и потенциала за растеж на пазара, са най-мощните двигатели на ПЧИ. Подобряването на инвестиционния климат е много важно за страните, които се стремят да привлекат ПЧИ, защото в противен случай чуждестранните инвеститори и приемащите икономики не биха могли да се възползват напълно от бизнес-възможностите, естествено създадени от пазар с голям размер и потенциал за растеж. Факторите, определящи инвестиционния климат, като силни институции и благоприятни за инвеститорите регулации също имат голямо значение и могат да засилят инвестиционното въздействие. Тези елементи, включващи и качеството на законите и подзаконовите актове, както и ефективността на бюрокрацията, могат да бъдат реформирани в краткосрочен план и на сравнително ниска за правителствата цена, което би осигурило отлична възможност за дългосрочни ползи (Вж. Manoli, 2007, р. 154-155). Важни фактори за ПЧИ са и човешкият капитал, качеството на инфраструктурата, икономическата и политическата стабилност, но те могат да бъдат повлияни само в средно- до дългосрочен план.

Частните инвестиции, особено ПЧИ в развиващите се пазари, са отрицателно повлияни от високите рискове в страните-домакини. Държавният риск в региона, измерен чрез суверенния кредитен рейтинг, се подобрява, но все още е по-висок, отколкото в страните в преход в ЦИЕ и балтийските държави. Във

връзка с това допълнителен капитал може да бъде мобилизиран чрез застраховане на частните инвеститори срещу държавен риск, както и чрез развитие на експортно кредитиране или застрахователни продукти в систематична и структурирана рамка. Тези продукти значително ще повишат международната конкурентоспособност на износа, особено на малките страни с ограничени вътрешни пазари, като се има предвид, че финансовите системи на повечето черноморски държави не разполагат с организационни способности и ноу-хау в разработването и изпълнението на промоционален инвестиционен климат. Тъй като в рамките на този регион търговията, инвестициите и финансовите потоци са относително слаби, съществува реална възможност за постигане на взаимни ползи между отделните страни. Въпреки че тук свободните търговски споразумения не са приложими (при положение, че някои държави имат ангажименти към ЕС и СТО), за отстраняване на пречките пред разширяването на сътрудничеството в рамките на регионалната икономическа активност могат да се използват дейности за улесняване на търговията, инвестиционни споразумения, както и да се премахнат стоките и технологиите с двойна употреба, данъчното облагане и визовите ограничения.

Важен фактор, от който зависи времето и степента на възобновяване на икономическия растеж и инвестициите след кризата, е състоянието на финансовата система в черноморските страни. В това отношение има основания за предпазлив оптимизъм, защото тук са избегнати най-лошите последици от сътресенията, предизвикани от неплатежоспособност и фалити, както и защото финансовият сектор е малък в сравнение със Западна Европа или САЩ. С други думи, финансовият сектор в черноморските държави е претърпял по-малко щети, поради което тяхното въздействие върху икономиките в региона не е толкова драматично. Все пак обаче са възможни големи рискове от негативните странични ефекти на икономическата криза (вж. BSTDB. Annual Report 2012..., p. 14-16), например увеличение на броя на лошите кредити в резултат от икономическия спад, който на свой ред може да окаже натиск върху капитализацията на банките. Възможно е също в страни, където голям процент от банковия сектор е собственост на чужденци, банките-майки, базирани в чужбина, да загубят доверието на местния пазар. Досега обаче в това отношение тенденцията е позитивна – чуждестранните банки потвърждават ангажимента си към своите местни дъщерни предприятия.

Въпреки че финансовият сектор в черноморските държави избягва най-лошото от кризата, икономическият спад в региона е особено голям. Значително е понижението на приходите, което, ако не бъде овладяно, може да има неблагоприятни фискални и дългови последици през следващите години, особено ако неустойчивите дефицити продължат да съществуват и придобият структурен характер. Силното влияние на външни фактори създава голяма несигурност относно дългосрочните перспективи за растеж в региона на Черно море. Един от тези рискове например е свързан с това дали основните страни в процеса на вземане на решения в света и най-големите иконо-

мики ще успеят да се справят с кризата и нейните ключови елементи по ефективен начин. Негативен отговор на този въпрос може да доведе до забавяне на глобалната стабилизация и до намаляване равнището на икономическа активност доста под тенденциите, наблюдавани през последните години. Това би означавало значително съкращаване на частните капиталови потоци, по-малки инвестиции, по-ниски нива на международната търговия, както и евентуално подновяване на инфлационния натиск, свързано с ограничено и по-скъпо финансиране в резултат от големите разходи, които правителствата на развитите икономики ще трябва да направят за натрупаните дефицити.

Натрупаният от черноморските държави опит при справяне с кризите от 90-те години на миналия век допринася за създаване на устойчивост, в резултат от което те съумяват да проявят по-голяма гъвкавост в политическите отговори в сравнение с по-богатите, но по-негъвкави икономики на Западна Европа. Тези фактори, съчетани с разумни нива на държавен дълг, повишаване на темповете на растеж и увеличаване на усилията за постигане на просперитет, показват, че Черноморският регион може да успее да ограничи някои от най-тежките последици от икономическата криза и да се върне към по-високи темпове на годишен растеж на БВП в рамките на няколко години. Това е отворен въпрос, чието решение зависи от глобалните условия и влиянието на външни фактори, независимо дали растежът ще бъде от порядъка на 2-3% годишно и ще подсили бавно възстановяване от кризата, или 4% или повече годишно, което би означавало връщане към високия ръст през периода 2000-2008 г.

Тези препоръки в никакъв случай не са изчерпателни, а само целят да дадат представа за широкия набор от мерки, които са на разположение на политиките и които могат да подобрят перспективите за възстановяване на икономическия растеж (вж. Gavras, 2010). Общо правило за страните от региона на Черно море е, че всички мерки трябва да бъдат разглеждани от гледна точка на тяхното въздействие върху намаляване на нивата на държавен риск.

Развитие на регионалното сътрудничество и влиянието му върху привличането на ПЧИ

Засегнатите дотук проблеми показват, че възникват редица ключови въпроси, които изискват внимателно обмисляне, за да се разбере връзката между регионалната интеграция и притока на ПЧИ в Черноморския регион, както и да се изясни какво може да се направи за тяхното взаимно развитие. *Първият въпрос* е свързан с ролята на регионалната интеграция като определящ фактор за привличането на инвестиции в региона и трудностите при установяване на причинно-следствената връзка между нея и ПЧИ. Изследванията са допълнително затруднени от недостига на точни данни за тестване на такава връзка и за определяне на нейната посока. Въпреки това основните изводи в много теоретични и емпирични анализи сочат, че отваряйки нови сектори за инвестиции и изравнявайки политиките за третиране на инвеститорите, регионалните усилия за интеграция водят до увеличаване на ПЧИ (вж. UNCTAD. World Investment Report, 2003, p. 47; Yeyati, Stein & Daude, 2002). Както беше посочено, независи-

мо от силата, посоката и въздействието на интеграционните отношения техният цялостен положителен ефект върху Черноморския регион е неоспорим.

Вторият въпрос засяга първостепенната важност на икономическата и политическата среда. Въпреки че размерът на пазара е ключов фактор, изграждането на по-голяма (и потенциално по-просперираща) икономическа групировка като Черноморския регион не би могло да доведе до ползи, особено по отношение на привличането на ПЧИ, ако не са налице подходящи икономически условия и благоприятна политическа рамка. Политиката в този регион е директно зависима от стратегическия баланс между Русия и евроатлантическия Запад в усилията им да преследват конкурентните си интереси в него (Alexandrova-Arbatova, 2007). Не трябва да се очаква обаче, че Русия ще промени общата си перспектива и стратегически замисъл за Черноморския регион. Вторият по важност стратегически фактор в района на Черно море – Турция, се стреми към членство в ЕС, но в същото време продължава да следва класически националистически и имперски модели на поведение. Единственият значим импулс за трансформация на регионалната сигурност и стратегическия баланс може да дойде от Европа и от САЩ, породен от тяхната способност да формулират и възприемат общи интереси в региона. Позицията на частично приемане и относителна безпомощност по отношение на руската стратегическа намеса в европейските дела обаче възпрепятства превръщането на ЕС в решаващ фактор за модерното държавно строителство и демократизацията в Източна Европа и по-специално в Черноморския регион. Липсата на трансатлантически консенсус и координация на интереси с цел изграждане на обща стратегия в черноморско-каспийско-централноазиатското измерение пречи на НАТО и на по-широката евроатлантическа система за сигурност да постигат дори минималните успехи, които в миналото са спомогнали за интегрирането на страните от ЦИЕ в евроатлантическото пространство.

Най-важният въпрос във връзка с основните икономически показатели е дали и доколко проактивното преследване на либерализация на инвестициите между черноморските държави директно увеличава потоците от ПЧИ, или те ще нараснат (непряко) вследствие на по-големите пазарни възможности на ТНК, породени от търговската интеграция на региона. Съставът на Черноморския регион е силно диверсифициран по отношение на размера и силата на държавите, техните системи за управление, състоянието на икономическите и финансовите им структури и развитието на човешките показатели. Като се има предвид това разнообразие, е трудно да се създаде цялостна схема за регионална интеграция и за координиране на инвестиционната политика поне в краткосрочен план. Глобалната финансова и икономическа криза, която продължава вече няколко години, засяга силно и икономиките в региона, което води до развитие на вътрешно насочени политики, източване на ресурси и ограничаване на икономическите транзакции между местните партньор (Pарava, 2010). Това обаче не трябва да бъде пречка за широкообхватно сътрудничество, а по-скоро да стимулира творческо мислене и праг-

матични действия. Все пак регионът показва значителна устойчивост, която може да се окаже важна за успеха на националните политики и приоритети. Въпросите, свързани с икономическото развитие, приватизацията, привличането на ПЧИ и модернизирването на инфраструктурата, трябва да са на първо място в дневния ред на всички държави. Преструктурирането на неефективни производства и насърчаването на предприемачеството ще стимулира растежа и ще намали дефицитите по текущите сметки на държавите в региона на Черно море.

По отношение на благоприятната политическа рамка ключовият въпрос е дали регионалните усилия за интеграция в Черноморския регион са подходящи и жизнеспособни и обхващат основната инвестиционна дейност, либерализацията и хармонизирането на инвестиционната политика за устойчиво развитие. За да се гарантира, че инвестициите допринасят за постигането на целите за развитие, е необходимо да се прилагат съгласувани политически подходи в редица области, т.е. да е налице последователност в и координация на инвестиционната политика. Предизвикателствата пред регионалните усилия за интеграция не се ограничават само до факта, че националните инвестиционни политики трябва да бъдат единни в цялата регионална група и да съответстват на регионалните правила и в други области на политиката (търговията, конкуренцията и околната среда). Убедителен показател за конструктивен регионализъм е желанието на страните-участници да разпределят ресурси за регионални проекти, съизмерими с възможностите им, и за изграждане на необходимия капацитет за съвместно управление на тези ресурси. Липсата или забавянето на сътрудничеството носи само разходи за населението на региона. Това предизвиква неблагоприятни икономически ефекти и създава пречки пред свободната търговия, които на свой ред забавят растежа и натрупването на благосъстояние.

Все още съществува и постоянно вътрешно напрежение в динамиката на вътрешните политики - продължителни конфликти, сепаратизъм и неконсолидирана държавност, което постоянно подкопава многостранното сътрудничество. Черно море е сред регионите, които са най-силно засегнати от евентуалното възникване на нови конфликти и войни (Kariponenko, 2009). По-конкурентни отношения и конфронтация между Русия и Запада или противоречия с Иран биха могли да доведат до множество преки и косвени последици за региона: да бъдат затруднени търговията с енергия и стартирането на инфраструктурни проекти; да се задълбочат конфликтите и стремежът към запазване на националния суверенитет; допълнително да се политизират инициативите за сигурност. Отношенията с Русия могат както да дадат нов тласък на политиките на ЕС и разширяването на НАТО в Черно море, така и да допринесат за бъдеща изолация и несигурност в региона.

Допълнителни санкции и стратегии за ограничаване на Иран биха могли да имат значими икономически последици за няколко черноморски държави в момент, когато се водят преговори за нови споразумения в областта на енергетиката, инвестициите, транспорта и търговията. Открита военна конфронтация

с Иран може да създаде трудности за Турция, България, Румъния и евентуално Азербайджан.

Особено смущаващ в стратегическата обстановка е възраждащият се национализъм, който е заплаха за просперитета и стабилността на региона и който критично зависи от многостранните подходи на транснационалната политика. Той е широко разпространен в Русия и Турция, като продължава да увеличава своето влияние и в останалите държави. Засилването на световната тенденция към възраждане на национализма би могло да изостри вече съществуващи конфликти и да влоши перспективите за интеграция на ключови черноморски държави в евроатлантическите структури.

Енергийната сигурност ще продължи да е водеща причина за световното внимание към региона, но тя не бива да приема формата на силно конкурентна „голяма игра“. Стабилният растеж на транспортните линии за нефт и най-вече за газ, създава условия за диверсификация на енергийния пазар от Каспийско море към Северна Африка. Тъй като Черноморският регион заема централно място в този процес, неговото бъдеще може да бъде силно засегнато от кризи в предлагането в Персийския залив и да се стигне до срив на търсенето в условията на глобална икономическа криза. Заплахите за сигурността с дългосрочен или структурен характер биха могли да окажат силно влияние върху местните държави, повечето от които не са подготвени за новите предизвикателства на национална основа. Глобалните демографски и екологични тенденции ще са част от това уравнение. Географският и историческият фактор също влияят на региона, силно изложен на развитието на отношенията между ислямската и прозападната ориентация, което може да разпали споровете около евентуални реформи, запазване на суверенитета и управление на обществото.

Регионализмът в Черноморския регион стартира след края на студената война вследствие на многобройни вътрешни и външни фактори: глобализацията; промяната на системата; политиката на НАТО на отворени врати и разширяването на ЕС; политическия и икономическия преход на страните от региона и контекста на международната сигурност. В резултат черноморското регионално сътрудничество отразява комплекса на сигурността и социално-икономическите условия, на конкурентните политики и приоритетите на заинтересуваните страни (Celas, 2011). Процесът на европейска интеграция също дава отражение и фундаментално влияе върху напредъка на сътрудничеството в този регион. В днешно време черноморският регионализъм е до голяма степен продукт на целенасочено участие на външни лица. Официалното сътрудничество в Черноморския регион вече се възприема като нова вълна на регионализма, която напоследък играе ролята на свързващо звено в Европа. Основният проблем е, че това сътрудничество е задвижвано не толкова от икономически процеси и силни бизнес-интереси, а има по-скоро геополитическа обосновка.

Териториалната близост на региона до Европа и все по-голямата обвързаност на черноморските държави с европейските икономики и политики

правят перспективата за постепенното изграждане на демократични институции по-правдоподобна (Emerson, 2008, p. 10). Независимо от това и въпреки значителните средства, инвестирани от Запада в усилията за демократизация на региона, този процес протича значително по-бавно, отколкото в Централна Европа през 90-те години на миналия век. Причините са обективни: липсата на традиции в демократичната политическа култура в региона, слабата държавност, по-лошите икономически условия от тези в Централна Европа и балтийските държави. Към момента Черноморският регион не може да се оформи като неразделна част от евроатлантическата институционална система и система за сигурност (King, 2008, p. 319-337) и същевременно няма яснота по отношение на действителното ниво на сътрудничество. Геополитиката на региона все още е насочена към търсене на стабилност след „революцията“ от 1989-1991 г.

Сътрудничеството в черноморските страни има благоприятно влияние върху ПЧИ, което намира отражение в намаляване на рисковете, а това насърчава потенциалните инвеститори. С развитието и задълбочаването на интеграцията в Черноморския регион инвеститорите се убеждават в необратимостта на политическите реформи, което засилва степента на доверие сред тях. През 2012 г. се отбелязва 20-годишнината на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество (ОЧИС), което заедно с преразглеждането на провежданата от ЕС политика за съседство подновява усилията и осигурява нови стимули за черноморското сътрудничество (Manoli, 2010). Съществуващите институции и заинтересуваните страни, натрупали богат политически опит, осъзнават необходимостта от преразглеждане на регионалната икономическа политика. Отправна точка при нейното разработване е, че ролята на местните заинтересувани страни (държавни и недържавни) няма заместител. Двадесет години след 1992 г. държавните институции, гражданското общество и особено бизнесът придобиват нови възможности, засилвайки регионалните мрежи на взаимодействие. Във връзка с това политическите елити трябва да продължат да оказват подкрепа на регионалните усилия като абсолютно необходим контекст, в който държавните политики могат да бъдат изпълнявани по-добре.

Развитието на бизнес-интересите в процеса на регионализма е може би единственият начин интеграцията да се превърне в реалност в Черноморския регион. Във връзка с това е необходимо държавите да въведат сътрудничеството в своите собствени национални политики, като същевременно предоставят условия за частния сектор да пресече държавните граници, тъй като участниците в него са най-слабото звено в този процес. Степента на сигурност и икономическите проблеми около Черно море изискват целенасочени и постоянни усилия от заинтересуваните страни. Регионалното сътрудничество досега е използвано повече като мярка за „изграждане на доверие“, а не като истински инструмент за интегриране между партньорите. Развитието на сътрудничеството изисква от всички черноморски страни да увеличат своите усилия за разре-

шаване на старите конфликти и предотвратяване на появата на нови напрежения. Географията на сътрудничество трябва да следва принципа на функционални връзки и да се избягва подходът на разделяне на „изключителни“ зони. Състоянието на региона и значението му за различните заинтересувани страни показва, че предстои много работа, за да се гарантира неговото мирно и конструктивно развитие и превръщането му в надеждна общност, която не представлява заплаха за своите съседи. Регионалното сътрудничество не бива да е самоцел, а поетапен и. многостранен процес с дългосрочен обхват. В краткосрочен план обаче акцентът трябва да се постави върху добре дефинирани проблеми, с конкретно постижими видими резултати, които могат да бъдат почувствани от хората.

Основното предизвикателство пред държавите е насърчаването на регионалното сътрудничество, тъй като в условията на икономическа криза тяхната политиката е да упражняват национален контрол, а не да поемат рискове, ангажирайки ресурсите си за инициативи, свързани с общото икономическо развитие и благосъстояние. Кризата е пречка за нови общи регионални инициативи, въпреки че има случаи, когато стимулите за сътрудничество се увеличават. Подобни са инициативите за повишаване на икономическата сигурност, намаляване на изолацията на страните и на тяхната уязвимост, споделяне на информация и обединяване на ресурси с цел застраховка срещу шокове, спекулативни атаки и други дестабилизиращи икономически събития. Постигането на устойчиво икономическо развитие, способно да отговори на общите предизвикателства, може да осигури мощни стимули за съвместни действия в регионален формат. Тези действия трябва да генерират допълване, при което икономическото сътрудничество на регионално равнище може да се развие въпреки различните приоритети на отделните държави.

Значението на регионалния диалог по ключови сектори нараства във връзка с финансовата криза. Страните от региона са натрупали устойчив и богат опит при справяне с кризите от 90-те години на миналия век, който заедно с по-високата степен на гъвкавост сега се използва при прилагането на политически решения. По-дълбокото и по-разнообразното сътрудничество е възможно и необходимо въпреки твърде различните икономики в региона, които затрудняват перспективите за икономическа интеграция, защото ефективното съгласуване на политиките ще доведе до увеличение на икономическото благосъстояние и ще повлияе положително върху нагласата на стратегическите инвеститори.

Използвана литература:

Alexandrova-Arbatova, N. (2007). Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations. ICBSS, Xenophon Paper N 5, Athens.

Blomstrom M. & A. Kokko (1997). Regional Integration and Foreign Direct Investment. NBER, Working Paper, Series in Economics and Finance N 172.

Celac, S. (2011). The Role and potential of the organization of the BSEC. Neighbourhood Policy Paper 1.

Emerson, M. (2008). The EU's New Black Sea Policy: What Kind of Regionalism is This? CEPS Working Document N 297, July, <http://www.harvard-bssp.org/static/files/381/Michael%20Emerson%20EU%20New%20Black%20Sea%20policy.pdf>

Gavras, P. (2010). Current State of Economic Development in the Black Sea Region. Commission on Black Sea, Report N 1, http://www.harvard-rgp.org/static/files/411/black_sea_policy_report_economy.pdf

Papava, V. (2010). The Economic Development Complex in the Black Sea Area: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis. ICBSS Xenophon Papers N 9.

Kapitonenko, M. (2009). Resolving Post-Soviet Frozen Conflicts: Is Regional Integration Helpful. - *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 3, N 1, Winter, http://www.cria-online.org/6_4.html

King, Ch. (2008). The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century. – In: Hamilton, D. and G. Mangott, (eds.). *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives*. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations.

Manoli, P. (2010). Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion. Commission on the Black Sea, Policy Report III, http://www.blackseacom.eu/fileadmin/user_upload/Paper/Black%20Sea%20Policy%20Report%20III%20Cooperation

Manoli, P. (2007). Unfolding the Black Sea Economic Cooperation. Views from the region. ICBSS Xenophon Papers N 2, http://icbss.org/media/106_original.pdf

Yeyati, E. L., E. Stein & C. Daude (2002). Regional Integration and the Location of FDI. Integration and Regional Programs Department, Research Department, Inter-American Development Bank.

A report by the Commission of the Black Sea: A 2020 vision for the Black Sea Region, 2010.

Bloomberg Rankings. Best countries for business, 2012, http://images.businessweek.com/images/lede/12/sr/best_countries_for_business.pdf

BSTDB Annual Report 2012: Black Sea Region: Sources of sustainable growth, http://www.bstdb.org/countries/BSTDB_Annual_Report_2012.pdf

EBRD (2013). Country Law Assessments, <http://www.ebrd.com/pages/sector/legal/cla.shtml>, July.

International Institute of Finance (2012). Capital Flows to Emerging Market Economies, 24 January, <http://iif.com/emr/resources+1670.php>

Ranking of Economies, Doing Business, WBG, <http://www.doingbusiness.org/rankings>

UNCTAD. World Investment Report (2003). FDI Policies for Development. United Nations Conference on Trade and Development „Effects of regional integration agreements on FDI in Asia“. 2013 г.

8.XI.2013 г.